

OD ANTROPOCÉNU KU KAPITALOCÉNU

K postmarxistickému environmentálnemu
mysleniu*

Peter Daubner

From the Anthropocene to the Capitalocene: On Post-Marxist Environmental
Thought

Abstract

This interdisciplinary study presents a philosophical-critical reflection on the concepts of the Anthropocene and the Capitalocene from the perspective of the humanities and social sciences. In the study, I will argue from a post-Marxist perspective that the Anthropocene is a reductionist concept, because it does not reflect capitalist processes (industrialization, commercialization, commodification, etc.) or systemic imperatives (growth, competitiveness, flexibility, and profit maximization – all elevated to axiomatic bases of economic and social policy) or patriarchy, colonialism, and racial formations. The aim of the study is to outline the parameters of a post-Marxist critical reinterpretation of the concept of the Anthropocene in relation to the concept of the Capitalocene, taking into account the functioning of global (late) capitalism, with its basic systemic imperatives that produce structural social and environmental “defects”, “excesses”, and various „injustices“; also accounting for gender and race, gender roles, post-colonial and (post-)feminist studies; and considering, finally, the need to create a normative-ontological framework for global environmental and social justice.

* Táto štúdia vznikla s podporou grantu VEGA 2/0072/21: Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu.

Keywords

Anthropocene; Capitalocene, post-Marxism; global capitalism; ecosocialism; environmentalism

Úvod

V roku 2022 sa dá len ťažko spochybníť, že ako ľudstvo žijeme neudržateľným spôsobom, ktorý ničí predpoklady civilizovaného spôsobu života a sociálnej organizácie ľudstva. Túto skutočnosť považujem za hlavnú výzvu pre súčasné kritické myslenie a politickú filozofiu, adekvátnu pre globálne hrozby a výzvy 21. storočia.¹ Koncept *antropocénu* bol vypracovaný v záujme toho, aby systematicky uchoпил súbor nesmierne komplexných a vzájomne podmienených javov devastácie a prudkých zmien väčšiny planetárnych systémov, za ktoré zodpovedá ľudstvo. Na západných univerzitách a akademických inštitúciách patrí medzi hlavné oblasti výskumného záujmu, zato v slovenských a českých akademických podmienkach nie je v rámci spoločenských a humanitných vied tento koncept adekvátne teoreticky reflektovaný.²

Môžem konštatovať, že interdisciplinárny výskum antropocénu na Slovensku v podstate neexistuje. Tento koncept v slovenských a českých podmienkach žiadnym spôsobom nereflektujú najmä politické vedy, hoci antropocén transformuje prakticky celú oblasť toho, čo v politickom myslení od čias Aristotela označujeme adjektívom „politické“.³ Týmto sa značne spochybňuje celý teoretický rámec uvažovania o všetkých politických konceptoch v podmienkach slovenskej a českej proveniencie. Slovenská a česká systematická filozofia, ale aj politická veda, ktorá nereflektuje koncept antropocénu a jeho politické dôsledky, tak žiadnym spôsobom nezodpovedá súčasnej dobe a ani krízovej situácii, v ktorej sa ľudstvo ako biologický druh nachádza v súvislosti s hroziacim environmentálnym kolapsom. Hypertrofia patologických aspektov kapitalistickej racionality môže spôsobiť zrušenie ľudskej civilizácie.

Predložená interdisciplinárna štúdia sa zameriava na filozoficko-kritickú reflexiu konceptov antropocénu a *kapitalocénu* z perspektívy humanitných a spoločenských vied. Vychádzam však z predpokladu, že poznatky prírodných vied tvoria nevyhnutný základ pre adekvátne pochopenie oboch konceptov.⁴ Tieto poznatky nemožno v hu-

¹ Porov. Richard Štáhel, „Environmentalizmus ako politická filozofia pre 21. storočie“, *Filozofia* 73, č. 1 (2018), s. 1-13.

² Výnimkou v českom akademickom priestore je kolektívna monografia Petr Pokorný a David Storch, eds., *Antropocén* (Praha: Academia, 2021). Konceptu antropocénu sa na Slovensku venuje Richard Štáhel, v Českej republike čiastočne Marek Hrubec, Pavel Barša, Arnošt Novák, Milena Bartlová, Tereza Stöckelová a Václav Bělohradský.

³ O Aristotelovom chápaní politického pozri: Jakub Jínek, *Obec a politično v Aristotelově myšlení* (Praha: OIKOYMENH, 2018).

⁴ V českom kontexte tento argument veľmi presvedčivo rozvíjal Bedřich Moldan. Pozri: Bedřich Moldan, *Podmaněná planeta* (Praha: Karolinum, 2015).

manitných vedách ignorovať, pretože bez nich nie je možné korektne pochopiť ani prírodu, ani históriu, ani komplexný vplyv človeka na planétu Zem. V štúdiu budem z postmarxistickej perspektívy tvrdiť, že antropocén je redukcionistický koncept, pretože nereflektuje kapitalistické procesy (industrializácia, komercializácia, komodifikácia atď.) či systémové imperatívy (rast, konkurencieschopnosť, flexibilita a maximalizácia zisku – všetky povýšené na axiomatický základ ekonomickej a sociálnej politiky) alebo patriarchát, kolonializmus či rasové formácie.

Predložená štúdia je skonštruovaná z marxistických, post-marxistických,⁵ neogramsciánskych a neomalthuziánskych⁶ pozícií a z perspektív environmentálneho (pozitívneho) alarmizmu,⁷ marxistickej (politckej) ekonómie (globálneho) kapitalizmu,⁸ teórie globálneho kapitalizmu⁹ a kritckej teórie (globálnej) spoločnosti, ktoré sú kritcké k etablovaným sociálnym, ekonomickým a politickým systémom.

⁵ John Bellamy Foster, Brett Clark a Richard York, *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth* (New York: Monthly Review Press, 2010); Martin Empson, *Land and Labour: Marxism, Ecology and Human History* (London: Bookmarks, 2014); John Bellamy Foster a Brett Clark, *Capitalism and the Ecological Rift: The Robbery of Nature* (New York: Monthly Review Press, 2020); Chris Williams, *Ecology and Socialism: Solutions to Capitalist Ecological Crisis* (Chicago: Haymarket Books, 2010); Fred Magdoff a Chris Williams, *Creating an Ecological Society: Toward a Revolutionary Transformation* (New York: Monthly Review Press, 2017); John Bellamy Foster, *The Return of Nature: Socialism and Ecology* (New York: Monthly Review Press, 2020); Ian Angus, *A Redder Shade of Green: Intersections of Science and Socialism* (New York: Monthly Review Press, 2017).

⁶ Neomalthuziánske argumenty týkajúce sa globálnej populácie sa v súčasnej akademickej literatúre opätovne objavujú v súvislosti s vysvetlením globálnych potravinových kríz. Rast populácie nepriamo súvisí s ekonomickým rozvojom a znižovaním úrovne chudoby; čím vyššia je životná úroveň, tým nižšia je miera populačného rastu. Chris Williams, *Ecology and Socialism*; Satish M. Kumar, „*Climate Change and Development: Will Growth End Poverty or The Planet?*“. In *From the Local to the Global: An Introduction to Development Issues*, ed. Gerard McCann a Stephen McCloskey (London: Pluto Press, 2009). V zásade však súhlasím s tým, že neexistuje číselné vyjadrenie únosnej populačnej kapacity Zeme, pretože tú determinujú najmä dominantné tzv. životné stratégie. James Lovelock, *The Vanishing Face of Gaia: A Final Warning* (New York: Basic Books, 2010).

⁷ K pozitívnemu alarmizmu pozri Marek Hrubec, „Od sociálnych a environmentálnych konfliktů k pozitívnému alarmizmu“, *Filozofia* 74, č. 5 (2019), s. 366–377 alebo Marek Hrubec, „Social and Environmental Conflicts or Sustainable Development? Positive Alarmism“, *Civitas* 19, č. 2 (2019), s. 281–295. K environmentálnemu alarmizmu všeobecne pozri Michael E. Mann, *The New Climate War: The Fight to Take Back Our Planet* (New York: PublicAffairs, 2021). Typickými predstaviteľmi environmentálneho alarmizmu sú napr. D. Wallace-Wells alebo M. Lynas. D. Wallace-Wells dokonca konštatuje, že samotný koncept antropocénu je teoretickou odpoveďou na environmentálny alarmizmus. David Wallace-Wells, *Neobývateľná Zem: Život po oteplení* (Bratislava: Premedia, 2019).

⁸ Bill Dunn, *Global Political Economy: A Marxist Critique* (London: Pluto Press, 2009); Paul Burkett, *Marxism and Ecological Economics: Toward a Red and Green Political Economy* (Leiden, Boston: Koninklijke Brill, 2006); Alex Callinicos, *Imperialism and Global Political Economy* (Cambridge: Polity Press, 2009).

⁹ K predstaviteľom tzv. teórie globálneho kapitalizmu patria najmä L. Sklair, W. Robinson a J. Harris. Leslie Sklair, *The Transnational Capitalist Class* (Hoboken, New Jersey, USA: Wi-

Cieľom štúdie je načrtnúť parametre post-marxistickej kritickrej reinterpretácie konceptu antropocénu vo vzťahu ku konceptu kapitalocénu z hľadiska fungovania globálneho (neskorého) kapitalizmu, jeho základných systémových imperatívov, ktoré produkujú štrukturálne sociálne a environmentálne „defekty“, „excesy“ či najrôznejšie „nespravodlivosti“, ale aj z hľadiska pohlavia a rasy, genderových rolí, postkoloniálnych¹⁰ a (post) feministických štúdií;¹¹ a rovnako z hľadiska potreby vzniku normatívno-ontologického rámca pre globálnu environmentálnu a sociálnu spravodlivosť.

Koncept antropocénu: Viac než epocha?

Planéta Zem sa nachádza v globálnej environmentálnej kríze a ohrozené sú základné predpoklady existencie súčasného ekonomicko-politického systému i globálnej civilizácie vôbec.¹² Koncept antropocénu naznačuje, že ľudstvo je nová geofyzikálna sila, ktorá transformuje planétu nad rámec súčasného ľudského poznania, najmä spaľovaním enormného množstva fosílnych palív: uhlia, ropy a zemného plynu,¹³ a preto môže predstavovať základný rámec akejkoľvek filozofickej diskusie o spoločenských či politických ideách a konceptoch. Antropocén predstavuje jeden z najefektívnejších konceptov, ktoré systematicky rámcujú problém globálnej environmentálnej krízy. Koncept antropocénu do vedeckého diskurzu zaviedol chemik P. Crutzen v roku 2000 počas stretnutia Medzinárodného programu geosféry a biosféry v Mexiku.¹⁴ Tento koncept je mimoriadne prínosný a prevratný, aj napriek tomu, že vykazuje niekoľko nedostatkov.

Koncept antropocénu by mal byť akýmsi východiskovým bodom kritického uvažovania o „súčasnom stave planéty a sveta“; je to totiž najplyvnejší koncept v environmentálnych štúdiách a filozofii minimálne za posledné desaťročie. Napriek tomu ostáva faktom, že ohľadom existencie antropocénu v súčasnosti neexistuje vedecká zhoda. Antropocén je teda ambivalentný, či skôr polyvalentný a aj konfúzny koncept,

ley-Blackwell, 2000); William Robinson, *Transnational Conflicts: Central America, Social Change and Globalization* (London, New York: Verso, 2003); William Robinson, *Teorie globálního kapitalismu: Transnacionální ekonomika a společnost v krizi* (Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2009); William Robinson, *Global Capitalism and the Crisis of Humanity* (New York: Cambridge University Press, 2014); Jerry Harris, *The Dialectics of Globalization: Economic and Political Conflict in a Transnational World* (Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2007).

¹⁰ Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (Princeton: Princeton University Press, 2007); Dipesh Chakrabarty, *The Climate of History in a Planetary Age* (Chicago: The University of Chicago Press, 2021).

¹¹ Richard Grusin, ed., *Anthropocene Feminism* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017).

¹² Porov. Oleg Suša a Richard Stahel, *Environmentální devastace a sociální destrukce* (Praha: Filosofia, 2016).

¹³ Andreas Malm, *Fossil Capital: The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming* (London: Verso, 2016).

¹⁴ Paul Crutzen, „Geology of Mankind“, *Nature* 415, č. 6867 (2002), s. 23.

ktorý nás zákonite prenáša do teoretického terénu amfibológie.¹⁵ „V dnešných humanitných vedách“ je antropocén „polysémická kategória“.¹⁶ Neexistuje totiž ani všeobecne akceptovaná definícia toho, čím koncept antropocénu v skutočnosti je, a už vôbec nie definičný normatívno-ontologický rámec toho, čím by koncept antropocénu byť mal.

Myšlienka existencie antropocénu, novej epochy človeka alebo ľudstva, sa už viac než dve desaťročia relatívne úspešne presúva zo svojho pôvodného kontextu v geologických vedách, resp. vedách o Zemi, aj do ďalších vedeckých disciplín. Formálne označenie antropocénu len ako epochy alebo veku však považujeme za redukcionistické. Antropocén teda nie je len nejakým obdobím v planetárnej histórii ľudskej civilizácie. Antropocén je totiž aj epistemologický nástroj, globálny megatrend, nová vedecká paradigma a v istom zmysle aj vedecká revolúcia – tak ako ju chápe T. S. Kuhn.¹⁷ Je však aj epistemologickým obratom v ponímaní G. Bachelarda¹⁸ a neskôr aj L. Althussera.¹⁹ „Moderná epistemológia, ktorá vidí ‚prírodu‘ alebo ‚svet‘ iba ako pasívne a stabilné pozadie ľudského konania“, sa v paradigme antropocénu stala neutržateľnou.²⁰ Antropocén je výzvou k transdisciplinárnemu mysleniu, ale aj k aktivite a k zmene spôsobu života ľudskej civilizácie a jej organizácie. Antropocén je v tomto zmysle performatívom. Diskusia o koncepte antropocénu nás núti prehodnotiť tradičné témy, akými sú napríklad rozdiel medzi kultúrou a prírodou, výnimočnosť ľudského druhu, základy politického či ekonomického poriadku či estetika prírody.

Antropocén je teda v tej najvšeobecnejšej rovine definovaný ako doba, keď majú ľudské aktivity významný vplyv na zemský systém; a to vzhľadom na to, že po niekoľko desaťročí sa hromadili vedecké dôkazy o tom, že ľudské aktivity významne narúšajú prirodzené geologické procesy.²¹ „Ľudská stopa totiž zanechala viditeľný odtlačok takmer všade, a to najmä vďaka exponenciálnemu nárastu ľudských aktivít, populácie a technologických inovácií. Tie poháňajú neobnoviteľné zdroje energie a vedú nás tak ku krátkodobej degradácii životného prostredia, ako aj k dlhodobej klimatickej zmene.“²²

¹⁵ Pojem z gramatiky, ktorý znamená „neurčitost významu“.

¹⁶ Dipesh Chakrabarty, *The Climate of History in a Planetary Age*, s. 3.

¹⁷ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: The University of Chicago Press, 2012).

¹⁸ Gaston Bachelard, *The Formation of the Scientific Mind: A Contribution to a Psychoanalysis of Objective Knowledge* (Manchester: Clinamen Press, 2001).

¹⁹ Louis Althusser, *For Marx* (London: Verso, 2006).

²⁰ Eva Horn a Hannes Bergthaller, *The Anthropocene: Key Issues for the Humanities* (London: Routledge, 2020), s. 11.

²¹ Medzi najprenikavejšie publikačné výstupy na túto tému patria: Leslie Sklair, „Sleepwalking through the Anthropocene“, *The British Journal of Sociology* 68, č. 4 (2017), s. 775–784; James Lovelock, *The Vanishing Face of Gaia*.

²² Thomas Hylland Eriksen, *Doba horúca: Antropológia v horizonte zrýchlených zmien* (Banská Bystrica: Laputa/Literárna bašta, 2020), s. 246.

Antropocén je v tomto zmysle nová geologická epocha, ktorá je podľa väčšiny jej teoretikov produktom posledných storočí našej histórie – je to „naša epocha a náš stav“.²³ Žijeme v antropocéne – geologickej epoche, v ktorej zemskú atmosféru, litosféru a biosféru formujú predovšetkým ľudské, resp. človekom vyvolané sily, porovnateľné s tými geologickými,²⁴ či, presnejšie, geofyzikálnymi. Ľudská činnosť je teda silou planéty transformujúcej sa na rovnakej úrovni ako geofyzikálne vlastnosti prírody. Koncept antropocénu výstižne označuje vplyv človeka na planétu Zem. Zahŕňa ľudskú činnosť, a hoci môžu rôznym ľuďom prislúchať rôzne úrovne zodpovednosti, väčšina obyvateľstva v bohatých krajinách s vysokými spotrebnými nárokmi je spoluvinná prostredníctvom kultúrnej ideológie konzumerizmu poháňanej ekonomickým neoliberalizmom. V tejto súvislosti skutočne „žijeme v antropocéne, ktorý sa realizuje a zintenzívňuje v rámci systému kapitalistickej globalizácie, podporovanej hierarchickými štátmi“.²⁵ A preto mnohí autori navrhujú koncept antropocénu reinterpretovať, alebo ho nahradiť konceptom kapitalocénu.

Antropocén nie je taký známy a akceptovaný koncept ako globálne klimatické zmeny. Je to však efektívnejšia paradigma pri analyzovaní kumulatívneho dopadu ľudskej civilizácie. Úzke zameranie na klimatické zmeny by mohlo naznačovať, že ľudstvo jednoducho musí prestať vypúšťať skleníkové plyny a využívať obnoviteľnú energiu na zmiernenie antropogénnych tlakov na planétu. Ľudská stopa je však oveľa väčšia.²⁶ „Klimatická zmena je len jednou z [tých stôp], ďalšími sú okysľovanie oceánov, strata stratosférického ozónu, cykly dusíka a fosforu, globálne využívanie sladkej vody, zmena využívania pôdy, strata biodiverzity, zataženie atmosférickým aerosólom a chemické znečistenie.“²⁷ V konečnom dôsledku však najväčšou hrozbou nie je globálne otepľovanie, ale jeho politické a sociálne dôsledky: Hladomor, súperenie o geografický priestor a prírodné zdroje; alebo vojny.²⁸

Geologická sila ľudstva je kumulatívnym účinkom nespočetných nekoordinovaných individuálnych akcií na celom svete. Dôsledky tlaku aktivít ľudstva na planétu Zem a na environmentálne podmienky, v ktorých je vôbec možná existencia ľudskej civilizácie, sú planetárne. Environmentálne a sociálne hrozby a riziká antropocénu sú globálne, a preto by politická a environmentálna filozofia mala uvažovať v globálnom meradle a navrhovať adekvátne politické, právne a inštitucionálne rámce pre globálnu civilizá-

²³ Christophe Bonneuil a Jean-Baptiste Fressoz, *The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us* (London: Verso, 2016), s. 11.

²⁴ Ako úvod do tejto problematiky odporúčam: Erle C. Ellis, *Anthropocene: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2018).

²⁵ Leslie Sklair, „Sleepwalking through the Anthropocene“, s. 4–5.

²⁶ Jaia Syvitski, „Anthropocene: An Epoch of Our Making“, *Global Change* 78, č. 1 (2012), s. 12–15.

²⁷ John Bellamy Foster, Brett Clark a Richard York, *The Ecological Rift*, s. 14.

²⁸ Pozri napr.: James Lovelock, *The Vanishing Face of Gaia*.

ciu; teda také, ktoré konceptuálne prekračujú hranice teritoriálnych národných štátov. „V súčasnej ére antropocénu ľudstvo chaoticky a negatívne mení ekosystém skôr len ako nezamýšľaný dôsledok svojich iných činností, než že by zámerne koncipovalo žiaducu symbiózu ľudských a prírodných procesov“, konštatuje M. Hrubec.²⁹ Tieto ľudské sily posúvajú podmienky biosférickej stability – predovšetkým v oblasti klímy a biodiverzity – k „prahom udržateľnosti“,³⁰ „bodom zlomu“,³¹ „planetárnym hraniciam“³² alebo „limitom rastu“.³³ J. B. Foster v tejto súvislosti konštatuje, že v období po roku 1945 svet vstúpil do novej etapy planetárnej krízy, v ktorej ľudské aktivity začali úplne novým spôsobom ovplyvňovať základné podmienky života na Zemi [...] Ako svetová ekonomika naďalej rástla, rozsah ľudských ekonomických procesov začal súperiť s ekologickými cyklami planéty, čím sa ako nikdy predtým otvorila možnosť celoplanetárnych ekologických katastrof. Dnes už len málokto pochybuje o tom, že [kapitalistický] systém prekročil kritické hranice udržateľnosti.³⁴

Koncept antropocénu bol ešte pred jeho formálnym etablovaním vo vedeckom diskurze na začiatku 21. storočia anticipovaný aj v marxistickej literatúre. Marxistický filozof S. Sayers v knihe *Marxism and Human Nature* publikovanej ešte v roku 1998 konštatuje:

Novinkou posledných rokov je enormný rozvoj priemyslu a rozsah jeho vplyvu na životné prostredie, ktorý je v súčasnosti globálny a nie len lokálny. Postoj k prírode sa vďaka tomu rýchlo mení. Hrozba, ktorú predstavuje ľudská priemyselná a sociálna činnosť pre životné prostredie, je teraz zrejmá. Je evidentné, že prírodné prostredie nie je neobmedzené, ale naopak krehké a ohrozené našou činnosťou.³⁵

Táto pasáž je dôkazom, že súčasnému (post-)marxistickému mysleniu nie je koncept antropocénu cudzí. (Hoci Marx environmentálnu deštrukciu planéty a možnosť klimatického kolapsu predpovedať nemohol, nie je predsa len filozoficky mimoriadne zaujímavé, že mladý Marx išiel tak ďaleko, že definoval svoj projekt komunizmu ako „bytovná jednota človeka s prírodou“³⁶) Prelom medzi 20. a 21. storočím je z hľadiska

²⁹ Marek Hrubec, „Od sociálnych a environmentálnych konfliktů k pozitívnému alarmismu“, s. 368.

³⁰ John Bellamy Foster, *The Vulnerable Planet: A Short Economic History of the Environment* (New York: Monthly Review Press, 1999), s. 108–112.

³¹ Will Steffen, et al., „The Trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration“, *The Anthropocene Review* 2, č. 1 (2015), s. 81–98.

³² Johan Rockström, et al., „Planetary Boundaries“, *Ecology and Society* 14, č. 2 (2009), s. 32.

³³ Donella H. Meadows et al., *The Limits to Growth* (London: Earth Island Ltd., 1972).

³⁴ John Bellamy Foster, *The Vulnerable Planet*, s. 108.

³⁵ Sean Sayers, *Marxism and Human Nature* (London: Routledge, 1998), s. 167.

³⁶ Marx in Karl Marx a Friedrich Engels, *Malé ekonomické spisy. Zborník*, prel. Pavol Musil (Bratislava: Pravda, 1971), s. 95. (Ide o text známejší pod názvom *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1944.*)

vedeckého záujmu špecifickým posunom od filozofického lamentovania nad „koncom prírody“;³⁷ ktorý anticipovala „radikálna ekológia“, k systematickejšiemu a interdisciplinárnejšiemu uvažovaniu o antropocéne. R. Sťahel ponúka túto definíciu antropocénu:

Koncept antropocénu vychádza z toho, že ľudské aktivity významne prispeli k tomu, že relatívne stabilná geologicko-klimatická epocha holocénu, ktorá umožnila vznik poľnohospodárstva, a tým aj civilizácie, sa preklopila do relatívne nestabilnej, a preto nepredvídateľnej epochy, označovanej ako antropocén. Ľudstvo sa tak svojou početnosťou, svojimi technológiami a ich vedľajšími, často neželanými dôsledkami, stalo geofyzikálnou silou.³⁸

Kľúčové je tu „preklopenie“ antropocénu z *holocénu* ako prechod od holocénnej geologicko-klimatickej stability k antropocénnej geologicko-klimatickej nestabilite. Epocha holocénu ako „geologického časového úseku“ začína podľa najnovšieho výskumu približne pred 11 700 rokmi (na konci epochy *pleistocénu*) a končí začiatkom antropocénu.³⁹ Holocén umožnil pred 10 tisíc rokmi prechod od spoločnosti lovcov a zberačov k spoločnosti zameranej na usadlejší spôsob života a obrábanie pôdy, k poľnohospodárskej civilizácii. Tento proces sa označuje ako neolitická revolúcia. Táto epocha je totožná s celými ľudskými dejinami od praveku cez starovek a stredovek až po novovek.⁴⁰ „Počas celej histórie vývoja ľudstva bola takmer celá planéta z klimatického hľadiska pre nás pomerne príjemná.“⁴¹ Stabilná koncepcia politického prostredia sa môže udržať iba v relatívne stabilnom klimaticko-planetárnom prostredí.⁴² „Holocén poskytol environmentálne podmienky pre všetko, čo sme začali nazývať ľudskou civilizáciou: usadlosť, poľnohospodárstvo, mestá, obchod, zložité sociálne inštitúcie, nástroje a stroje, ako aj všetky médiá, ktoré sa používajú na uchovávanie a šírenie ľudských vedomostí.“⁴³

Akademická diskusia o datovaní epochy antropocénu stále prebieha. Návrhy na začiatok jeho datovania siahajú od ranej ľudskej kontroly nad ohňom cez vzostup poľnohospodárstva pred viac ako 10 tisíc rokmi až po vrcholný rok jadrového spadu v roku

³⁷ Bill McKibben, *The End of Nature: Humanity, Climate Change and the Natural World* (London: Bloomsbury, 2003).

³⁸ Richard Sťahel, „Lovelockov koncept udržateľného ústupu a jeho konzekvencie“, *Filozofia* 74, č. 5 (2019), s. 352–365.

³⁹ John Bellamy Foster a Brett Clark, „The Capitalinian: The First Geological Age of the Anthropocene“, *Monthly Review* 73, č. 4 (2021), s. 1–16.

⁴⁰ K tejto problematike pozri bližšie: Bedřich Moldan, *Podmaněná planeta*.

⁴¹ David Wallace-Wells, *Neobývatelná Zem*, s. 197.

⁴² Joel Wainwright a Geoff Mann, *Climate Leviathan: A Political Theory of Our Planetary Future* (London: Verso, 2018).

⁴³ Eva Horn a Hannes Bergthaller, *The Anthropocene*, s. 3.

1964, podporovaný dôkazmi siahajúcimi od plynových bublín zachytených v ľadových jadrách a rozšírených ložísk sadzí a rádionuklidov, až po výskyt domestikovaného kukuričného peľu v jadrách sedimentov po celom svete.⁴⁴ B. Moldan konštatuje, že začiatok antropocénu možno symbolicky zasadiť do roku 1784, keď James Watt zostrojil parnú lokomotívu; alebo do roku 1789, keď Veľká francúzska revolúcia, hoci len symbolicky, ukončila feudalizmus; prípadne do roku 1776, keď Adam Smith vydal knihu *Bohatstvo národov*, ktorá položila teoretické základy trhovej ekonómie.⁴⁵ P. Dukes za začiatok antropocénu považuje rok 1763 – koniec konfliktu medzi Francúzskom a Veľkou Britániou, ktorá sa ako víťazná sila vydala na cestu priemyselnej revolúcie.⁴⁶ J. Lovelock datuje začiatok epochy antropocénu do roku 1712, keď vznikol prvý parný stroj, ktorý spaľoval uhlie.⁴⁷

Za referenčný bod začiatku antropocénu by sme mali skôr považovať predovšetkým nástup masívneho využívania nového zdroja energie – fosílnych palív.⁴⁸ A to konkrétne v 19. storočí a najmä v Európe. Tento zdroj energie spôsobil radikálnu revolúciu v ekonomickom a technologickom rozvoji; a tým aj radikálny zlom v trajektórii ľudskej civilizácie. Kým v pred-priemyselnom období dominoval tzv. cyklický metabolizmus v rámci agroekosystémov, v rámci ktorého takmer neexistujú kvantitatívne významné odpady; tak po nástupe fosílného kapitalizmu sa dominantným stáva priemyselný metabolizmus jednosmerného prúdu poháňaný fosílnymi zdrojmi, na konci ktorého je (prirodzenými procesmi nerozložiteľný) priemyselný odpad. „Antropocén je sériou metabolických trhlín, pri ktorých sa jedna molekula za druhou extrahuje pomocou práce a techniky za účelom výroby vecí pre ľudí, ale odpadové produkty sa nevracajú, aby sa cyklus mohol obnoviť sám.“⁴⁹

Hoci ide v politickej ekonómii o výrazne menšinovú (a aj redukcionistickú) perspektívu, môžem konštatovať, že celá história rýchleho ekonomického rastu, ktorý bol naštartovaný na prelome 18. a 19. storočia (a neskôr ešte viac v povojnovom období tzv. „veľkej akcelerácie“), je výsledkom masového využívania fosílnych palív a energie z nich; a nie dynamiky voľného trhu, ako to predpokladá politický liberalizmus a neoklasická eko-

⁴⁴ K debate o začiatku antropocénu pozri bližšie: Erle C. Ellis, *Anthropocene*.

⁴⁵ Bedřich Moldan, *Podmaněná planeta*, s. 15. K vedeckej diskusii o začiatku epochy antropocénu pozri tiež Kyle Nichols a Bina Gogineni, „The Anthropocene’s dating problem: Insights from the geosciences and the humanities“, *The Anthropocene Review* 5, č. 2 (2018), s. 107–119.

⁴⁶ Paul Dukes, *Minutes to Midnight: History and the Anthropocene Era from 1763* (London, New York, Delhi: Anthem Press, 2011).

⁴⁷ James Lovelock, *A Rough Ride to the Future* (New York: Abrams Press, 2016), kapitola č. 3 „How Invention Accelerated Evolution“.

⁴⁸ Ian Angus, *Facing the Anthropocene: Fossil Capitalism and the Crisis of the Earth System* (New York: Monthly Review Press, 2016); Andreas Malm, *Fossil Capital*.

⁴⁹ McKenzie Wark, *Molecular Red: Theory for the Anthropocene* (London: Verso, 2015), s. xiv.

nómia. Za začiatok antropocénu teda budeme považovať začiatok druhej industriálnej revolúcie (S. Pirani datuje nástup tejto revolúcie do roku 1870⁵⁰) s dôrazom na to, že tá bola úplne závislá od objavenia fosílnych palív, najmä uhlia;⁵¹ tiež na exploatacii a privlastňovaní zdrojov a najmä na brutálnom kapitalistickom vykorisťovaní námezdnjej práce (čo sa v nemarxistickej antropocénnej literatúre akosi zabúda čo i len spomenúť). Energetické režimy totiž môžeme, ako odvážne konštatujú E. Horn a H. Bergthaller, považovať za základ ľudskej kultúry a spoločenskej organizácie. Transformácia z tzv. slnečno-agrárneho energetického režimu na režim založený na fosílnych zdrojoch počas priemyselnej revolúcie umožnila nielen nové formy produkčných technológií, ale aj signifikantne významné zmeny v spoločenských štruktúrach vtedajších ekonomických a politických systémov, zmeny v etických hodnotách a formovaní subjektov.⁵²

Fosílna palivá sa stali ústredným bodom modernej kapitalistickej ekonomiky; jej motorom. Snaha získať prístup k novým zdrojom fosílnych palív, chrániť a objaviť ich, sa stala jedným z hlavných záujmov kapitalistických štátov. Politické a ekonomické elity sa v tomto období začali čoraz väčšmi spoliehať na silu strojov a nie na energiu získanú od ľudí alebo zvierat.⁵³ Fosílna zdroje energie dominujú až do súčasnosti. „Napriek značnému záujmu o obnoviteľné zdroje energie zostáva systém globálnej ekonomiky závislý od ropy, plynu a uhlia.“⁵⁴ Potreba riešiť globálnu klimatickú krízu od nás vyžaduje, aby zásoby fosílnych palív zostali pod zemou a začalo sa s transformáciou k ekonomike 21. storočia založenej na obnoviteľnej energii.⁵⁵ Až s kapitalistickou priemyselnou revolúciou založenou na fosílnych palivách sa začalo endemické ničenie prírody a bezohľadná exploatacia jej zdrojov. Až s priemyselnou revolúciou, ktorá bola sprevádzaná bezprecedentným nárastom spaľovania fosílnych palív, sa zrýchlila miera entropie a skleníkový efekt.

Mnoho pesimistických vedcov dokonca naznačuje, že epocha antropocénu „môže byť najkratšou geologickou érou zo všetkých, vzhľadom na zvyšujúce sa riziko náhlej, nelineárnej zmeny, ktorá môže narušiť podmienky rozkvetu ľudskej civilizácie“.⁵⁶ „Nové

⁵⁰ Simon Pirani, *Burning Up: A Global History of Fossil Fuel Consumption* (London: Pluto Press, 2018), s. 9.

⁵¹ Hoci o uhlí sa vedelo už v ďalekej minulosti, až vynález parného stroja umožnil začať uhlie využívať v priemyselných procesoch i v doprave.

⁵² Eva Horn a Hannes Bergthaller, *The Anthropocene*, kapitola č. 9, „Energy“, s. 128–140.

⁵³ Martin Empson, *Land and Labour*.

⁵⁴ Thomas Hylland Eriksen, *Doba horúca*, s. 95.

⁵⁵ Pre rozpracovaný plán na túto zmenu pozri: Jeremy Brecher, *Against Doom: A Climate Insurgency Manual* (Oakland, CA: PM Press, 2017).

⁵⁶ Peter Christoff a Robyn Eckersley, *Globalization and the Environment* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2013), s. 6.

technológie, používanie fosílnych palív a rastúca svetová populácia vyústili do planéty, ktorá sa zdá byť úplne pod kontrolou ľudí. To by znamenalo, že nielen súčasnosť, ale aj budúcnosť planéty je teraz v našich rukách.⁵⁷ Koncept antropocénu vyvoláva aj očakávania ohľadom jeho politických dôsledkov; tým, že je inkluzívnejší než iné koncepty (napr. globálne klimatické zmeny), umožňuje vedcom podnecovať politické kroky, ktoré riešia environmentálne problémy, ktoré zahŕňajú, ale presahujú globálne klimatické zmeny. Antropocén je teda neodmysliteľne politickým konceptom.⁵⁸ Antropocén totiž vo svojich dôsledkoch transformuje v podstate všetky koncepty politického myslenia (sloboda, zodpovednosť, rovnosť, spravodlivosť, suverenita, legitimita atď.) tým, že vytvára nový konceptuálny rámec, s ktorým minulé politické myslenie nepočítalo. V dôsledku hrozieb a výziev antropocénu sa súčasná sociálna organizácia globálnej civilizácie stáva environmentálne neudržateľnou.

„Veľká akcelerácia“ a planetárna ekologická katastrofa

Od prvej priemyselnej revolúcie sa ľudstvo pred fázou tzv. „veľkej akcelerácie“, tj. do roku 1945, resp. 1950, rozvíjalo relatívne pomaly v priebehu asi 150 rokov.⁵⁹ Neskôr však spotreba akcelerovaná novým bohatstvom v „zlatej ére“ povojnového kapitalizmu vytvorila z ľudstva dominantnú hnaciu silu zmien planetárneho systému a tento trend pokračuje do súčasnosti. Práve v období po roku 1945 svet vstúpil do novej etapy planetárnej krízy, v ktorej ľudské aktivity začali úplne novými spôsobmi ovplyvňovať základné environmentálne podmienky ľudského života na Zemi. Ako globálny kapitalizmus expandoval, rozsah ekonomických procesov začal konkurovať geofyzikálnym cyklom planéty a otvoril tak reálnu možnosť planetárnej ekologickej katastrofy. Globálny kapitalizmus by teda mal byť kľúčom k nášmu uvažovaniu o koncepte antropocénu. Globálny kapitalistický systém totiž pravdepodobne prekročil kritické prahy udržateľnosti už pred desaťročiami, konštatujú marxisti ako J. B. Foster,⁶⁰ M. Empson⁶¹ či S. Sayers.⁶² A táto planetárna ekologická katastrofa je zároveň akousi „epickou vojnou bohatých proti chudobným“, keďže len asi sto nadnárodných korporácií je zodpovedných až za

⁵⁷ Mark Coeckelbergh, *Green Leviathan or the Poetics of Political Liberty: Navigating Freedom in the Age of Climate Change and Artificial Intelligence* (London, New York: Routledge, 2021), s. 75.

⁵⁸ Andrew Barry a Mark Maslin, „The Politics of the Anthropocene: A Dialogue“, *Geo: Geography and Environment* 3, č. 2 (2016), s. 1-12.

⁵⁹ Robert Colvile, *The Great Acceleration: How the World is Getting Faster, Faster* (Bloomsbury: Bloomsbury Publishing USA, 2016); Ian Angus, *Facing the Anthropocene*; Fred Magdoff a Chris Williams, *Creating an Ecological Society*; Will Steffen, et al., „The trajectory of the Anthropocene: The great acceleration“.

⁶⁰ John Bellamy Foster, *The Vulnerable Planet*.

⁶¹ Martin Empson, *Land and Labour*.

⁶² Sean Sayers, *Marxism and Human Nature*.

71 percent globálnych emisií skleníkových plynov;⁶³ no v dôsledku ich vypúšťania trpia tí najchudobnejší na svete.⁶⁴ Tieto nadnárodné korporácie prostredníctvom finančného kapitálu, ktorý majú k dispozícii, už desaťročia sabotujú environmentálne opatrenia, ovplyvňujú politické rozhodnutia a štedro financujú „ideológiu popierania zmien klímy“.⁶⁵

Prírodní vedci, ktorí vynášali pojem antropocén, v skutočnosti nepredpokladali, že za zmenu klímy môžu všetci ľudia rovnako.⁶⁶ Zmena globálnej klímy tiež objasňuje skutočnosť, že neexistuje nič také ako univerzálny ľudský aktér, ktorý túto novú éru akceleroval v planetárnej histórii. Skôr existujú len rôzne ľudské spoločnosti, skupiny či triedy, a spôsoby, ako zdôvodniť našu cestu rozvoja v tomto nestabilnom čase.⁶⁷ Oxid uhličitý, vypustený do zemskej atmosféry počas uplynulých dvoch storočí, spôsobuje súčasné globálne klimatické zmeny. Historicky však bola značná časť všetkých skleníkových plynov emitovaná ako vedľajší produkt ľudských aktivít, nie však masami obyčajných pracujúcich ľudí, ale skôr bohatej menšiny. Dokonca aj J. Lovelock tvrdí, že globálne otepľovanie, acidifikácia oceánov a ďalšie environmentálne problémy sú len prejavmi rozmanitých patológií spôsobených nadbytkom bohatých ľudí.⁶⁸

Za to, v akom stave sa nachádza planéta, primárne nesie zodpovednosť práve táto bohatá menšina, nadnárodná kapitalistická trieda,⁶⁹ ktorá ako globálna trieda prostredníctvom nadnárodných korporácií ovláda nadnárodné nástroje globálnej ekonomiky a ovplyvňuje rozhodnutia a politiky globálnych politických organizácií. Globálny kapitalizmus, industrializácia, extraktivizmus prírodných zdrojov a politické systémy hierarchických štátov viedli k ľudskému odcudzeniu a globálnej environmentálnej deštrukcii. Antropogénne klimatické zmeny spolu s rastúcimi globálnymi teplotami, stúpajúcou hladinou morí a oceánov a ďalšími súvisiacimi zmenami životného prostredia teraz ohrozujú samotnú existenciu ľudských a iných živočíšnych a rastlinných druhov na planéte. „Neúnavná snaha kapitalizmu akumulovať kapitál je jeho charakteristickou črtou, ktorá zabezpečuje antropogénne trhliny a ekologickú deštrukciu, pretože systematicky podkopáva celkové podmienky života.“⁷⁰ Je to dynamika kapi-

⁶³ Dimitrios Roussopoulos, *Political Ecology: System Change Not Climate Change* (London: Black Rose Books, 2019), s. 8.

⁶⁴ K dôsledkom globálnych klimatických zmien na chudobné krajiny pozri: Satish M. Kumar, „Climate Change and Development“.

⁶⁵ Pre systematickú analýzu ideológie popierania klimatickej zmeny pozri Michael E. Mann, *The New Climate War*.

⁶⁶ Pozri napr.: Joel Wainwright a Geoff Mann, *Climate Leviathan*.

⁶⁷ Ian Angus, *Facing the Anthropocene*, s. 225.

⁶⁸ James Lovelock, *The Vanishing Face of Gaia*, s. 63.

⁶⁹ Koncept nadnárodnej kapitalistickej triedy sa používa v neo-gramsciánskych a marxistických analýzach medzinárodnej politickej ekonomie a globalizácie. Leslie Sklair, *The Transnational Capitalist Class*.

⁷⁰ John Bellamy Foster a Brett Clark, „The Capitalinian“, s. 12.

talizmu, dynamika peňazí a dynamika zisku, ktoré celkom evidentne ničia prírodný svet a ohrozujú existenciu ľudstva.⁷¹

Nejde tu však len o globálnu environmentálnu krízu v dôsledku deštrukcie planetárneho ekosystému, ale aj o krízu filozofie a prostredníctvom nej aj krízu základov kultúry a politického systému.⁷² Kriticky reinterpretovaný koncept antropocénu by nám mohol poskytovať filozofický pojem, ktorý pomôže prekonať túto krízu. Pokračovanie súčasného spôsobu života väčšiny obyvateľstva, resp. jej životnej stratégie,⁷³ ktorá zároveň znamená pokračovanie etablovaného ekonomického systému bez radikálnych či revolučných zmien, totiž môže potenciálne spôsobiť stav, keď sa planéta Zem, resp. jej prevažná časť, stane pre ľudstvo, a to už v dohľadnej dobe, prakticky neobývateľnou.⁷⁴ Etablovaný spôsob výroby a spotreby vyspelých kapitalistických krajín – kapitalizmus, ktorý je založený na logike neobmedzenej akumulácie (kapitálu, ziskov a komodít atď.), exploatacie a plytvania prírodnými zdrojmi, okázalej spotreby a deštrukcie životného prostredia, sa nemôže rozšíriť na celú planétu bez deštruktívneho environmentálneho kolapsu. „Korene súčasných environmentálnych kríz sa tak zhodujú so vznikom kapitalistickej výroby, ktorá odštartovala obdobie obrovského ekonomického rastu, rozmachu konzumných kultúr a globalizácie trhu.“⁷⁵ Akademická diskusia o koncepte antropocénu však jeho kapitalistický rozmer ignoruje a zodpovednosť za environmentálnu krízu prenáša na ľudstvo ako celok. Literatúra zameraná na koncept antropocénu tak implicitne zahmlieva skutočnosť, že príčinou environmentálnej krízy je globálne etablovaný ekonomický systém.

Je preto nedostatočné analyzovať mimoriadny vplyv ľudskej civilizácie na utváranie prírodného prostredia bez toho, aby sme zároveň analyzovali spojenie s kapitalistickým systémom, na ktorý sa táto civilizácia viaže, a ktorým ju skutočne poháňa. Ako teda môžeme vágne filozofovať o antropocéne bez toho, aby sme globálny kapitalizmus a jeho sily chamtivosti a konkurencie, etablované hierarchie a vykorisťovanie diagnostikovali ako skutočné filozofické korene súčasnej environmentálnej krízy a špecifické črty antropocénnej epochy? Nie je teda v skutočnosti podvod analyzovať antropocén oddelene od globálneho kapitalizmu, čím sa globálna ekologická katastrofa len naturalizuje ako prirodzená súčasť planetárnej evolúcie?

⁷¹ Pozri napr.: John Holloway, *In, Against, and Beyond Capitalism: The San Francisco Lectures* (Oakland, CA: PM Press, 2016).

⁷² Oleg Suša a Richard Štáhel, *Environmentální devastace a sociální destrukce*.

⁷³ K problematike životných stratégií pozri: Richard Štáhel, „Lovelockov koncept udržateľného ústupu a jeho konzekvencie“.

⁷⁴ K tejto téme analyzovanej z hľadiska globálnych klimatických zmien pozri: Mark Lynas, *Šesť stupňov: Posledné varovanie: Rozhodnutia, ktoré určia budúcnosť Zeme* (Bratislava: Premedia, 2020).

⁷⁵ Anneleen Kenis a Matthias Lievens, *The Limits of the Green Economy: From Reinventing Capitalism to Politicising the Present* (London: Routledge, 2015), s. 44.

Kritika antropocénu: Absentujúci „anthropos“

Je teda za globálnu klimatickú krízu zodpovedný človek ako *anthropos*, alebo sú to nadnárodné korporácie fosílného kapitalizmu? Kto vlastne je tento anthropos, od ktorého koncept antropocénu dostal svoje pomenovanie? Kto je ten „človek“, ktorý sa má teraz chápať ako „geofyzikálna sila“? A aké sú charakteristické vlastnosti, ktoré umožnili nášmu druhu dosiahnuť také dominantné postavenie na planéte? V súvislosti s antropocénom by sme si mali klásť práve tieto filozofické otázky. Existujú totiž legitímne argumenty, ktoré naznačujú, že koncept antropocénu je mimoriadne škodlivý, pretože podporuje pohľad na ľudstvo ako na nejaký jednotný anthropos, a to na úkor povedomia o kultúrnych, politických, ekonomických a sociálnych rozdieloch a nespravodlivostiach v rámci ľudskej civilizácie.⁷⁶

Ak je totiž ľudstvo skutočne novou dominujúcou silou zmien na planéte, potom sú humanitné a spoločenské vedy povolané preskúmať varianty budúceho smerovania ľudskej civilizácie a navrhnúť alternatívne scenáre udržateľného vývoja. Mali by sme preto teoreticky prispieť k prepájaniu toxickkej spleti globálnych sociálnych nerovností⁷⁷ či vzťahov vykorisťovania, útlaku a nadvlády a antropogénnych klimatických zmien s ich deštruktívnym účinkom na planétu a jej klimatický systém.⁷⁸ Týmto chceme prispieť k budovaniu post-marxistickej kritiky globálnej triednej štruktúry a dynamiky antropocénnej epochy.⁷⁹ Miera, rozsah a spôsob, akým využívame prírodu a jej zdroje, sa musí prepojiť s hlavnou logikou globálneho liberálneho kapitalizmu; nie s technológiami alebo antropocentrizmom. Nie je to totiž žiadny univerzálny aktér anthropos, ale logika globálneho kapitalizmu, ktorá transformuje planétu Zem a ovplyvňuje ľudské správanie.

D. Chakrabarty zastáva názor, že to neboli ľudia, kto sa zaoberal kolonizáciou Ameriky v 15. a 16. storočí; bola to výlučne európska civilizácia, ktorá poháňala tento proces akcelerovaný potrebou cenných prírodných zdrojov. A neboli to všeobecne ľudia, kto začal ukladať uhlík do zemskej kôry v 18. a neskôr v 19. storočí, ale opäť len európska civilizácia zaangažovaná vo veku objavov, industrializácie a kolonizácie Indie, Afriky, častí Ázie a Tichomoria.⁸⁰ Keď si uvedomíme skutočnosť, že aktérmi týchto procesov boli predstavitelia výlučne európskych kultúr, môžeme ľahko dospieť k záveru, že an-

⁷⁶ Yadvinder Malhi, „The Concept of the Anthropocene“, *Annual Review of Environment and Resources* 42, č. 1 (2017), s. 77–104.

⁷⁷ Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century* (Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014).

⁷⁸ Dôsledky antropocénu možno analyzovať v najrôznejších ontologických sférach života, aj v politike. Jedediah Purdy, *After Nature: A Politics for the Anthropocene* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2015).

⁷⁹ Porov. John Bellamy Foster a Brett Clark, „The Capitalinian“.

⁸⁰ Dipesh Chakrabarty, *The Climate of History in a Planetary Age*. Pozri kap. 3 „The Planet: A Humanist Category“, s. 68.

tropocén ako taký veľmi sofistikovane prekrýva skutočnosť, že len relatívne malá časť svetovej populácie je historicky zodpovedná za emisie skleníkových plynov vypustených do atmosféry a vytvorenie uhlíkovej vrstvy v zemskej kôre od roku 1800; a že hodnoty, kultúrne rámce, vzorce správania, dominantné ekonomické či filozofické paradigmy, spotrebné návyky a imperiálne životné stratégie tejto civilizácie tvoria dominantný rámec antropocénu. To znamená, že antropocénny diskurz je zákonite eurocentrický.⁸¹ K. Yusoff dokonca obviňuje koncept antropocénu z toho, že je inherentne rasistický, pretože „úhľadne vymazáva históriu rasizmu“.⁸² Podobne J. W. Moore, vychádzajúc z marxistickej teórie svetových systémov, konceptu sveto-ekológie a historickej analýzy koloniálnych praktík, konštatuje, že nie len pojem antropocén, ale dokonca aj slovné spojenie antropogénna zmena klímy slúži na nepriame obviňovanie obetí vykorisťovania, násilia a chudoby.⁸³

To, čo teda príliš často absentuje vo vedeckom diskurze o antropocéne, je postkoloniálna perspektíva, ktorá poukazuje na skutočnosť, že by sme nemali hovoriť o nejakých zovšeobecňujúcich sociálnych, ekonomických a kultúrnych štruktúrach, konceptuálnych rámcoch a systémoch viery; ale že – *vice versa* – by sme mali analyzovať veľmi špecifické politické, ekonomické a diskurzívne „režimy moci“ či skôr „režimy pravdy“,⁸⁴ ktoré určovali a naďalej určujú špecifický vývoj svetových dejín ľudstva. Pokračujúca existencia týchto špecifických režimov v rámci antropocénu si vyžaduje fundamentálnu kritiku ich základných ideologických pilierov a implicitných presvedčení.

Akákoľvek kritická filozofia v antropocéne musí byť nielen spojená s postkoloniálnou perspektívou, ale aj doplnená o normatívno-ontologický rámec globálnej environmentálnej spravodlivosti.⁸⁵ V súčasných diskusiách o antropocéne medzi jeho hlavnými aktérmi (E. F. Stoermer, P. Crutzen atď.) však do súčasnosti nebol žiadny z týchto aspektov rozvinutý systematickým spôsobom. Prírodné vedy tieto aspekty ignorujú. Silnejší dôraz na kritický rámec ukotvený v postkoloniálnej perspektíve a perspektíve normatívnej environmentálnej spravodlivosti a jej princípov môže len napraviť inak dosť

⁸¹ K problematike všeobecných základov eurocentrizmu pozri Immanuel Wallerstein, *European Universalism: The Rhetoric of Power* (New York: The New Press, 2006); Samir Amin, *Eurocentrism* (New York: Monthly Review Press, 2009).

⁸² Kathryn Yusoff, *A Billion Black Anthropocenes or None* (Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press, 2018), s. 48.

⁸³ Jason W. Moore, „Introduction: Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism“, in *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*, ed. Jason W. Moore (Oakland, CA: PM Press/Kairos, 2016), s. 1–13.

⁸⁴ Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (London: Penguin Books, 2020).

⁸⁵ K normatívno-ontologickým teóriám globálnej environmentálnej spravodlivosti pozri: Chris Saltmarsh, *Burnt: Fighting for Climate Justice* (Ann Arbor, London: Pluto Press, 2021); Alf Hornborg, *Nature, Society, and Justice in the Anthropocene: Unraveling the Money-Energy-Technology Complex* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019).

naivný prístup (ignorujúci sociálne nerovnosti a diferenciáciu v procesoch ekologickej deštrukcie) ku všetkým záležitostiam sociálnej a kultúrnej organizácie ľudstva; a to vo veku, keď musíme brať do úvahy nadnárodnú sieť, globálnu mobilitu, vzájomnú komplexnosť, závislosť a prepojenosť všetkých objektov.

Kapitalocén: Koherentná alternatíva pre epochu globálneho kapitalizmu?

V súčasnosti je najvýznamnejší alternatívny názov pre antropocén pojem kapitalocén, koncipovaný ako náhradné označenie pre epochu zemského systému po holocéne. Antropocén ako názov novej epochy v geologickej časovej škále je len akousi neobhájiteľnou abstrakciou, keďže sa nezaobera sociálnou realitou fosilného kapitálu.⁸⁶ Marxista A. Malm, vychádzajúc z historickej analýzy triednej štruktúry a vzťahov v britskom priemysle, preto navrhuje nahradiť antropocén konceptom kapitalocénu, čím by sa diskusia presunula od „geológie ľudstva“⁸⁷ ku „geológii akumulácie kapitálu“.⁸⁸

Ekonomickú a sociálnu nerovnosť a jej prehľbovanie môžeme totiž považovať za prirodzenú a neoddeliteľnú súčasť globálneho kapitalizmu a základnou príčinou prehľbujúcej sa ekonomickej nerovnosti je neoliberalizmus. Jeho fungovanie je totiž založené na pauperizácii chudobných a znevýhodnených ľudí, ako aj na koncentrácii majetku v rukách elít, čo je len vágnym termínom pre vládnucu triedu, zdôrazňuje B. Latour.⁸⁹ A táto vládnuca trieda je z perspektívy teórie globálneho kapitalizmu nadnárodnou kapitalistickou triedou. Je ilúziou domnievať sa, že ekonomický rast alebo zákony trhovej ekonomiky by svojou povahou zabezpečovali zníženie nerovnosti bohatstva a dosiahnutie harmonickej stability.⁹⁰ Neoliberalný program je racionálny z hľadiska logiky globálnej akumulácie kapitálu, avšak iracionálny z hľadiska širšej sociálnej logiky, čoho následkom je i prehľbovanie sociálnych nerovností.⁹¹

Je to práve globálny kapitalistický systém, čo disponuje „základňou“, ktorá sprostredkúva a vytvára najrôznejšie excesy a štrukturálne defekty (environmentálne hrozby atď.).⁹² Je to globálny kapitalizmus, čo podporuje neustále bežiaci pás výroby a spotreby s prvoradým cieľom akumulovať kapitál len pre niekoľkých ľudí; a v tomto procese obetuje fundamentálne ľudské potreby a udržateľnosť životného prostredia, pretože ich hodnotí ako menej dôležité v porovnaní s tvorbou zisku. „Ústrednou patovou situá-

⁸⁶ Andreas Malm, *Fossil Capital*.

⁸⁷ Paul Crutzen, „Geology of Mankind“.

⁸⁸ Pre kritiku konceptu „geológie ľudstva“ pozri Andreas Malm a Alf Hornborg, „The Geology of Mankind? A Critique of the Anthropocene Narrative“, *The Anthropocene Review* 1, č. 1 (2014), s. 1–8.

⁸⁹ Bruno Latour, *Zpátky na zem: Jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu* (Praha: Neklid, 2020).

⁹⁰ Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*.

⁹¹ William Robinson, *Teorie globálního kapitalismu*.

⁹² Pozri napr.: Slavoj Žižek, *The Relevance of the Communist Manifesto*.

ciou a neriešiteľnou dilemou tejto doby je otázka schopnosti ľudstva zabezpečiť naraz ekonomický rast aj ekologickú udržateľnosť. Neustály rast totiž vylučuje udržateľnosť, a vice versa“, konštatuje T. H. Eriksen.⁹³ Je to samotný systém založený na nelútostnej konkurencii, požiadavkách rastu a pretekoch o okamžitý finančný zisk, čo ničí rovnováhu v životnom prostredí.⁹⁴ Každý kapitalistický podnik je v rámci systému pod konkurenčným tlakom, a ak chce prežiť, musí sa správať tak, ako ostatní; fungovať podľa vzoru: výroba, zisk, ďalšie investície a rast. Globálna environmentálna kríza je tak v podstate systematickou krízou kapitalistickej akumulácie.⁹⁵ Koreňom tejto krízy je súčasný systém akumulácie kapitálu poháňaný neoliberalnou ideológiou.⁹⁶ Globálny kapitalizmus je jadrom súčasnej globálnej environmentálnej (biosférickej, klimatickej) krízy.

Medzi etablovaným globálnym kapitalizmom a environmentálnou deštrukciou skutočne existuje silné „kauzálne spojenie“. ⁹⁷ Hoci formy spoločenskej reprodukcie boli čiastočne neudržateľné aj v predchádzajúcich formáciách, globálny kapitalizmus je v skutočnosti prvým ekonomickým systémom v dejinách ľudskej civilizácie, ktorý akceleruje environmentálnu devastáciu planéty. A tento spôsob jeho fungovania umožňuje ekonomickým aktérom zameriavať sa výlučne na akumuláciu, pričom prírodné alebo sociálne procesy sú pre nich nepodstatné, druhoradé.⁹⁸ Environmentálna devastácia tak nie je len nejakým náhodným či vedľajším dôsledkom kapitalistického rozvoja; je jeho inherentným prvkom, rovnako integrálnym ako triedne vykorisťovanie, chudoba, rasizmus a imperiálne vojny. Environmentálna deštrukcia je tak súčasťou produkcie kapitalistického bohatstva, jej sprievodným javom, tak isto ako chudoba, sociálne nerovnosti, neistota, politické konflikty, a napokon aj nihilizmus.⁹⁹

Naozaj teda žijeme v antropocéne, s jeho návratom k eurocentrickému zúženému pohľadu ľudstva a s jeho spoliehaním sa na otrepané predstavy o zdrojovom a technologickom determinizme? Alebo žijeme v kapitalocéne, historickej ére formovanej vzťahmi

⁹³ Thomas Hylland Eriksen, *Doba horúca*, s. 247.

⁹⁴ V tomto kontexte najlepšie argumenty ponúkajú: Fred Magdoff a John Bellamy Foster, *What Every Environmentalist Needs to Know About Capitalism: A Citizen's Guide to Capitalism and the Environment* (New York: Monthly Review Press, 2011).

⁹⁵ Vishwas Satgar, „The Climate Crisis and Systemic Alternatives“, in *The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives*, ed. Vishwas Satgar (Johannesburg: Wits University Press, 2018), s. 1–28.

⁹⁶ Kritiku neoliberalizmu v kontexte environmentálnej krízy ponúka: Andreas Malm, *Corona, Climate, Chronic Emergency: War Communism in the Twenty-First Century* (London: Verso, 2020).

⁹⁷ Arne Johan Vetlesen, *Cosmologies of the Anthropocene: Panpsychism, Animism, and the Limits of Posthumanism* (London: Routledge, 2019), s. 5.

⁹⁸ Anneleen Kenis a Matthias Lievens, *The Limits of the Green Economy*, s. 47.

⁹⁹ Joel Kovel, *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?* (New York, London: Zed Books, 2007).

privilegujúcimi nekonečnú akumuláciu kapitálu? Koncept kapitalocénu v tomto kontexte predstavuje kapitalizmus ako situovaný a multidisciplinárnu sveto-ekológiu kapitálu, moci a (re)produkcie. Koncept kapitalocénu je proti vzťahu antropocénu s modelom modernity posledných dvoch storočí.¹⁰⁰ J. W. Moore tvrdí, že súčasný klimatický kapitalizmus vo svojej globálnej podobe aplikuje súčasne tieto tri procesy: privlastňovanie (privatizácia), komodifikácia a financializácia. A expanduje prostredníctvom jedinečnej kombinácie uplatňovania štátneho násillia, obchodných príležitostí a kultúrnych posunov (konzumerizmus).¹⁰¹ Z jeho analýzy tiež vyplýva, že komodifikácia prírody je základom politickej ekonómie kapitalizmu, založenej na lacnej prírode ako nevyhnutnej akumuláčnej stratégii kapitalizmu.¹⁰² Kapitalizmus má schopnosť extrahovať konkrétne prvky z komplexných ekosystémov, v ktorých sú prepojené, a premieňať ich na komodity. Globálny kapitalizmus týmto spôsobom „bezohľadne rozkladá komplexný prírodný svet a jeho jednotlivé prvky ochudobňuje tým, že ich premieňa na [...] vymeniteľné entity a súčasne dokáže celkom zničiť tie systémové prvky, ktoré zdanlivo nemajú okamžitú výmennú hodnotu“.¹⁰³ V kapitalizme prírodné zdroje existujú a slúžia nám výlučne ako trhové komodity. Považujeme ich za bezduché, bezmyšlienkové entity, ktoré si nezasluhujú žiadnu osobitnú úctu alebo morálnu pozornosť.¹⁰⁴

Koncept kapitalocénu však neoznačuje kapitalizmus ako hospodársky alebo sociálny systém. Kapitalocén skôr označuje kapitalizmus ako spôsob organizovania prírody – ako akúsi mnohorakosť, situovaný kapitalistickú svetovú ekológiu. Model modernej svetovej histórie ako vek kapitálu alebo éra kapitalizmu je v tomto kontexte epochou svetovej ekológie moci, kapitálu a prírody.¹⁰⁵ Každá komplexná analýza kapitalocénu musí zahŕňať aj analýzu ľudského šovinizmu, teda osí, pozdĺž ktorých je kapitál zásobovaný zdrojmi a prácou. Tieto osi by mali byť analyticky definované z hľadiska rasy, pohlavia, triednej stratifikácie či genderových rolí.¹⁰⁶ Bez pochopenia toho, ako a prečo ľudstvo čelí najrôznejším nespravodlivostiam, zostaneme odsúdení na to, aby sme sa naďalej uspokojovali s trvalo nespravodlivým a neudržateľným svetom. Koncept ka-

¹⁰⁰ Jason W. Moore, „The Rise of Cheap Nature“, in *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*, ed. Jason W. Moore (Oakland, CA: PM Press/Kairos, 2016), s. 94

¹⁰¹ Jason W. Moore, *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital* (London: Verso, 2015).

¹⁰² Raj Patel a Jason W. Moore, *A History of the World in Seven Cheap Things: A Guide to Capitalism, Nature, and the Future of the Planet* (Berkeley, Kalifornia, USA: University of California Press, 2017). V češtine: Raj Patel a Jason W. Moore, *Dějiny světa na příkladu sedmi laciných věcí*, přel. Michal Jurza (Praha: Neklid, 2020).

¹⁰³ Ashley Dawson, *Extinction: A Radical History* (New York, London: OR Books, 2016), s. 42–43.

¹⁰⁴ David Skrbina, *Panpsychism in the West* (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2007).

¹⁰⁵ K problematike konceptu kapitalocénu pozri Jason W. Moore, „Introduction“.

¹⁰⁶ Pozri: Wendy Lynne Lee, *Eco-Nihilism: The Philosophical Geopolitics of the Climate Change Apocalypse* (Lanham, Maryland: Lexington Books, 2017).

pitalocénu, hoci nejde o „esteticky príjemnú prezývku“,¹⁰⁷ má tú výhodu, že odkazuje na sociálne a historicky špecifické determinanty environmentálnej deštrukcie – na rozdiel od veľmi všeobecného pojmu antropocén, ktorý implicitne naznačuje, že na vine je ľudská činnosť ako taká. V skutočne politickej diskusii o tom, ako riešiť globálne klimatické zmeny a iné ekologické krízy, je mimoriadne dôležité, aby sme boli sociálne, historicky a politicky precízni.

Filozofia ekosocializmu a ekologická revolúcia

Globálny kapitalizmus vytvára chaotický svetový systém, ktorý znásobuje environmentálne krízy. Z histórie ľudskej civilizácie však vieme, že systémové krízy sú momenty paradoxov, ale aj diapazón možností, z ktorých môžu vzniknúť najrôznejšie alternatívy, vrátane socialistických.¹⁰⁸ Súčasná pragmatická politika sociálnej demokracie a zeleného reformizmu však nedokáže ohroziť nastolenú trajektóriu dejinného vývoja. Preto je potrebná radikálnejšia politika založená na ekosocialistických základoch, tvrdí D. Pepper.¹⁰⁹ Súčasný environmentálne problémy nemožno vyriešiť pomocou technologických alebo trhových riešení, ak pri tom existujúce sociálne, ekonomické a politické vzťahy zostanú nedotknuté. Je potrebná transformácia v sociálnych vzťahoch: v komunite, kultúre a hospodárstve; v tom, ako sa k sebe navzájom správame a ako sa vzťahujeme k Zemi. Ako tvrdia F. Magdoff a J. B. Foster, je potrebná ekologická revolúcia.¹¹⁰ Pokiaľ totiž chceme zmeniť dejinnú trajektóriu ľudskej civilizácie, potrebujeme environmentálnu udržateľnosť, kontrolu nad organizáciou, produkciou a distribúciou nadproduktu pre dlhodobý prospech všetkých. Pokiaľ máme zabezpečiť environmentálnu udržateľnosť v globálnom meradle, tak radikálna transformácia ekonomického a politického systému bude nevyhnutná, pretože deštruktívny globálny kapitalizmus a liberálna demokracia, ktorá sa s environmentálnymi výzvami a hrozbami antropocénu nedokáže vyrovať, možno považovať za neudržateľné.

V súčasnosti totiž existuje množstvo vzájomne súvisiacich environmentálnych problémov, ktoré vyplývajú z ekonomického systému zameraného na nekonečne sa rozvíjajúcu akumuláciu kapitálu, ktorá pripravuje chudobných ľudí o napĺňanie ich základných, bezprostredných potrieb. Je nutné obmedziť nielen uhlíkové, ale aj ekologické stopy; čo znamená, že je potrebné obmedziť alebo dokonca zastaviť ekonomickú expanziu na globálnej úrovni, a to najmä v bohatých krajinách dominujúcich svetovému hospodárstvu. Navyše, mnoho extrémne chudobných rozvojových krajín zároveň „potre-

¹⁰⁷ Jason W. Moore, *Capitalism in the Web of Life*, s. 134.

¹⁰⁸ David Harvey, *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism* (New York: Oxford University Press, 2011).

¹⁰⁹ Ekosocialistické argumenty podnetne prezentuje napr.: David Pepper, *Eco-socialism: From Deep Ecology to Social Justice* (London, New York: Routledge, 2003).

¹¹⁰ Fred Magdoff a John Bellamy Foster, *What Every Environmentalist Needs to Know About Capitalism*.

buje rozvíjať svoje ekonomiky, čo si vyžaduje ešte väčšie zníženie ekologických stôp národných ekonomík bohatých krajín, aby sa vytvoril priestor rozvoja na periférii“.¹¹¹

Politická filozofia však otázky globálnej klimatickej krízy, výzvy a hrozby antropocénu adekvátne nereflektuje. V tomto kontexte existuje akási priepasť medzi vedeckými poznatkami z prírodných vied a politicko-filozofickými reakciami.¹¹² Ak sa však planéta Zem nachádza v stave globálnej environmentálnej krízy, a to najmä v dôsledku antropogénnych aktivít, predovšetkým v dôsledku spaľovania fosílnych palív, tak akákoľvek politická a sociálna filozofia musí byť adekvátne a relevantná voči environmentálnym globálnym rizikám a hrozbám 21. storočia. Potrebujeme politickú filozofiu adekvátnu práve tým rizikám a hrozbám, ktoré pre globálnu civilizáciu predstavuje antropocén. Súčasná kritická politická a sociálna filozofia musí reflektovať environmentálne predpoklady a limity existencie, ako aj formy ekonomických a politických systémov. Ako tvrdí R. Stáhel, úlohou politickej a sociálnej filozofie v kontexte antropocénu je v tejto súvislosti schopnosť rozpoznať problémy, porozumieť im a vyvinúť riešenia.¹¹³

V tejto otázke je práve úlohou filozofie otvoriť diskusiu o ekosocializme. Ekosocializmus je radikálny filozofický návrh, ktorý rešpektuje korene environmentálnej krízy a ktorý sa zároveň rovnako radikálne odlišuje od rôznych produktivistických variantov socializmu v 20. storočí; ako aj od rôznych environmentálnych prúdov, ktoré sa v minulosti prispôbovali kapitalistickému vývoju. Tento návrh si kladie za fundamentálny cieľ nielen radikálne transformovať výrobné vzťahy, výrobný aparát a dominantné vzorce spotreby; ale aj vytvoriť nový spôsob života, ktorý skoncuje so základmi modernej západnej kapitalistickej civilizácie. Ekosocializmus si tiež kladie za cieľ vybudovať červeno-zelené hnutia založené na sociálno-ekologickom ponímaní súčasnej globálnej krízy a podporovať radikálne hnutia za sociálnu a environmentálnu spravodlivosť.¹¹⁴ Podľa môjho názoru je jediným riešením súčasnej globálnej environmentálnej krízy vo vzťahu ku globálnemu kapitalizmu exit stratégia.¹¹⁵

Sme prvou a pravdepodobne aj poslednou generáciou, ktorá disponuje dostatočným rozsahom vedeckých poznatkov o globálnych procesoch, prírodných cykloch, environmentálnych rizikách a hrozbách determinujúcich životaschopnosť planetárnych systémov a ekosystémových služieb, ktoré sú výrazne ohrozené v dôsledku našej vlastnej činnosti. A pravdepodobne je naša generácia zároveň poslednou, ktorá môže s týmto nežiaducim stavom niečo urobiť. „Znamená to, že ak sme planétu priviedli na

¹¹¹ Fred Magdoff a John Bellamy Foster, *What Every Environmentalist Needs to Know About Capitalism*, 121.

¹¹² Joel Wainwright a Geoff Mann, *Climate Leviathan*.

¹¹³ Richard Stáhel, „Environmentalizmus ako politická filozofia pre 21. storočie“.

¹¹⁴ Ian Angus, *A Redder Shade of Green*.

¹¹⁵ Túto stratégiu navrhujú napr. L. Sklair, M. Empson, D. Pepper, F. Magdoff, I. Angus, M. Löwy, J. B. Foster, Ch. Williams, W. Satgar, D. Harvey, A. Malm, T. Clark, N. Klein, S. Žižek, V. Shiva, W. L. Lee, J. Kovel, D. Roussopoulos a mnohí ďalší.

pokraj [...] katastrofy počas jednej generácie, zodpovednosť za to, aby sme sa jej vyhli, má tiež len jedna generácia. Všetci ju poznáme. Je to naša generácia.¹¹⁶ Stabilizujúca transformácia environmentálnych podmienok ľudstva, vrátane ochrany klimatického systému Zeme, je v záujme prakticky všetkých obyvateľov tejto planéty, vrátane budúcich generácií. Ľudská civilizácia má morálnu a epistemickú zodpovednosť za udržanie a rozvíjanie biotickej rozmanitosti a integrity ekologických systémov. Povinnosťou ľudstva ako inteligentného biologického druhu je v prvom rade prežiť.¹¹⁷ V súčasnosti etablovaný ekonomický systém vo forme nekontrolovateľného globálneho kapitalizmu je každopádne v rozpore s udržateľným rozvojom ľudskej civilizácie.

Záver

Napriek kritickej reflexii konceptu antropocénu z postmarxistickej perspektívy tvrdím, že akékoľvek politicko-filozofické myslenie musí brať do úvahy antropocén a jeho environmentálne výzvy, hoci ide o koncept mimoriadne problematický už len vzhľadom na to, že v realite nič také ako *anthropos* neexistuje; neexistuje totiž žiadne ľudstvo ako univerzálny celok; nie je žiadny jednoliaty homogénny aktér planetárnych zmien. Na označovanie súčasnej epochy ľudskej civilizácie je preto koncept kapitalocénu vhodnejší a presnejší. Ako som argumentoval, antropocén je však viac než len označenie nejakého časového úseku v dejinách ľudstva. Je preto potrebná jeho reinterpretácia. Nemožno ho analyzovať oddelene od etablovaného globálneho kapitalizmu a bez zohľadňovania ekonomických a politických dejín, vrátane dejín kapitalizmu a kolonializmu; bez tejto analýzy môže byť globálna environmentálna kríza naturalizovaná iba ako prirodzená súčasť planetárnej evolúcie. A ani potenciálne vyhynutie ľudského druhu predsa nie je možné analyzovať izolovane od kritiky globálneho kapitalizmu a jeho imperatívov a rôznych aktuálnych a budúcich foriem imperializmu, postkolonializmu, nadvlády, nátlaku, vylúčenia, vykorisťovania či systémového násillia.

Koncept antropocénu je určite najvplyvnejší v celom spektre environmentálneho myslenia. Žiadny iný koncept nie je taký významný a žiadny iný koncept neupútal takú pozornosť. (Kapitalocén je len jeden z mnohých alternatívnych konceptov vo vzťahu k antropocénu podobne ako „novacén“, „nekrocén“, „pyrocén“, „plantocén“, „anglocén“, „agnocén“, „chthulucén“, „anthrobscén“, „ekonocén“, „technocén“, „mizantropocén“ alebo „mantropocén“.) Spomedzi týchto alternatívnych konceptov je koncept kapitalocénu najvýznamnejší a podľa môjho názoru aj najpresnejší, pretože zahŕňa otázky, ktoré antropocén ignoruje: deštruktivitu kapitalizmu, otázky moci a triednej štruktúry, antropocentrizmus, dualistický rámec prírody a spoločnosti či hierarchické štáty a ich imperiálne ambície. V praktickom zmysle však nahradenie antropocénu konceptom kapitalocénu naráža na viacero problémov. Koncept antropocénu je hlboko zakorenený

¹¹⁶ David Wallace-Wells, *Neobývatelná Zem*, s. 14.

¹¹⁷ James Lovelock, *The Vanishing Face of Gaia*.

v prírodných, ale aj sociálnych vedách a predstavuje uznanie zásadnej zmeny v ľudskej a geologickej histórii, ktorá je rozhodujúca pre pochopenie epochy planetárnej ekologickej krízy. Ešte dôležitejšie: hoci je pravda, že koncept antropocénu podľa niektorých interpretácií vznikol v dôsledku kapitalizmu v určitej fáze jeho vývoja, zmena názvu z antropocénu na kapitalocén by z antropocénu ireverzibilne vymazala kritický pohľad na životnú stratégiu ľudskej civilizácie, ktorý je v ňom inherentne stelesnený.

Antropocénneho myslenia a antropocénnej perspektívy by sme sa preto, napriek všetkému, nemali na pôde sociálnych a humanitných vied vzdať. Antropocén však musí zahŕňať sociálne nerovnosti ako kľúčovú a neoddeliteľnú súčasť problému, a tento koncept by sme mali zároveň reinterpretovať z postmarxistickej perspektívy a vidieť ho ako planetárny stav predstavujúci globálnu environmentálnu krízu, ktorá vznikla v dôsledku vývoja kapitalistických výrobných síl. Ak v súčasnosti žijeme v epoche, ktorá je produktom globálneho monopolného kapitalizmu po druhej svetovej vojne, potom by sme ju mohli nazývať tak, ako to na základe najnovšieho výskumu navrhujú J. B. Foster a B. Clark, tj. ako kapitaliánsky antropocén.¹¹⁸

Zoznam zdrojov

- Althusser, Louis. *For Marx*. Přel. Ben Brewster. London, New York: Verso, 2006.
- Amin, Samir. *Eurocentrism*. New York: Monthly Review Press, 2009.
- Angus, Ian. *A Redder Shade of Green: Intersections of Science and Socialism*. New York: Monthly Review Press, 2017.
- . *Facing the Anthropocene: Fossil Capitalism and the Crisis of the Earth System*. New York: Monthly Review Press, 2016.
- Bachelard, Gaston. *The Formation of the Scientific Mind: A Contribution to a Psychoanalysis of Objective Knowledge*. Přel. Mary McAllester Jones. Manchester: Clinamen Press, 2001.
- Barry, Andrew a Mark Maslin. „The politics of the anthropocene: A dialogue“. *Geo: Geography and Environment* 3, č. 2 (2016), s. 1–12.
- Bonneuil, Christophe a Jean-Baptiste Fressoz. *The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us*. Přel. David Fernbach. London, New York: Verso, 2016.
- Brecher, Jeremy. *Against Doom: A Climate Insurgency Manual*. Oakland, CA: PM Press, 2017.
- Burkett, Paul. *Marxism and Ecological Economics: Toward a Red and Green Political Economy*. Leiden, Boston: Koninklijke Brill, 2006.
- Callinicos, Alex. *Imperialism and Global Political Economy*. Cambridge: Polity Press, 2009.

¹¹⁸ John Bellamy Foster a Brett Clark, „The Capitalinian“.

- Coeckelbergh, Mark. *Green Leviathan or the Poetics of Political Liberty: Navigating Freedom in the Age of Climate Change and Artificial Intelligence*. London, New York: Routledge, 2021.
- Colvile, Robert. *The Great Acceleration: How the World is Getting Faster, Faster*. Bloomsbury: Bloomsbury Publishing USA, 2016.
- Crutzen, Paul. „Geology of mankind“. *Nature* 415, č. 6867 (2002), s. 23.
- Dawson, Ashley. *Extinction: A Radical History*. New York, London: OR Books, 2016.
- Dukes, Paul. *Minutes to Midnight: History and the Anthropocene Era from 1763*. London, New York, Delhi: Anthem Press, 2011.
- Dunn, Bill. *Global Political Economy: A Marxist Critique*. London: Pluto Press, 2009.
- Ellis, Erle C. *Anthropocene: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2018.
- Empson, Martin. *Land and Labour: Marxism, Ecology and Human History*. London: Bookmarks, 2014.
- Eriksen, Thomas Hylland. *Doba horúca: Antropológia v horizonte zrýchlených zmien*. Přel. Milan Zvada. Banská Bystrica: Laputa/Literárna bašta, 2020.
- Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Přel. Alan Sheridan. London: Penguin Books, 2020.
- Foster, John Bellamy. *The Return of Nature: Socialism and Ecology*. New York: Monthly Review Press, 2020.
- . *The Vulnerable Planet: A Short Economic History of the Environment*. New York: Monthly Review Press, 1999.
- Foster, John Bellamy a Brett Clark. „The Capitalinian: The First Geological Age of the Anthropocene“. *Monthly Review* 73, č. 4 (2021), s. 1–16.
- . *Capitalism and the Ecological Rift: The Robbery of Nature*. New York: Monthly Review Press, 2020.
- Foster, John Bellamy a Paul Burkett. *Marx and the Earth: An Anti-Critique*. Leiden, Boston: Koninklijke Brill, 2016.
- Foster, John Bellamy, Brett Clark a Richard York. *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*. New York: Monthly Review Press, 2010.
- Grusin, Richard, ed. *Anthropocene Feminism*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2017.
- Harris, Jerry. *The Dialectics of Globalization: Economic and Political Conflict in a Transnational World*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2007.
- Harvey, David. *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Holloway, John. *In, Against, and Beyond Capitalism: The San Francisco Lectures*. Oakland, CA: PM Press, 2016.
- Horn, Eva a Hannes Bergthaller. *The Anthropocene: Key Issues for the Humanities*. London, New York: Routledge, 2020.

- Hornborg, Alf. *Nature, Society, and Justice in the Anthropocene: Unraveling the Money-Energy-Technology Complex*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Hrubec, Marek. „Od sociálních a environmentálních konfliktů k pozitivnímu alarmismu“. *Filozofia* 74, č. 5 (2019), s. 366–377.
- . „Social and Environmental Conflicts or Sustainable Development? Positive Alarmism“. *Civitas* 19, č. 2 (2019), s. 281–295.
- Chakrabarty, Dipesh. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- . *The Climate of History in a Planetary Age*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2021.
- Christoff, Peter a Robyn Eckersley. *Globalization and the Environment*. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers, 2013.
- Jinek, Jakub. *Obec a politično v Aristotelově myšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2018.
- Kenis, Anneleen a Matthias Lievens. *The Limits of the Green Economy: From Reinventing Capitalism to Repoliticising the Present*. London, New York: Routledge, 2015.
- Kovel, Joel. *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?* New York, London: Zed Books, 2007.
- Kuhn, Thomas, S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2012.
- Kumar, Satish M. „Climate Change and Development: Will Growth End Poverty or The Planet?“. In *From the Local to the Global: An Introduction to Development Issues*, ed. Gerard McCann a Stephen McCloskey, s. 119–134. London: Pluto Press, 2009.
- Latour, Bruno. *Zpátky na zem: Jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu*. Přel. Čestmír Pelikán. Praha: Neklid, 2020.
- Lee, Wendy Lynne. *Eco-Nihilism: The Philosophical Geopolitics of the Climate Change Apocalypse*. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books, 2017.
- Lovelock, James. *A Rough Ride to the Future*. New York: Abrams Press, 2016.
- . *The Vanishing Face of Gaia: A Final Warning*. New York: Basic Books, 2010.
- Lynas, Mark. *Šest stupňov: Posledné varovanie: Rozhodnutia, ktoré určia budúcnosť Zeme*. Přel. Marián Šumšala. Bratislava: Premedia, 2020.
- Magdoff, Fred a Chris Williams. *Creating an Ecological Society: Toward a Revolutionary Transformation*. New York: Monthly Review Press, 2017.
- Magdoff, Fred a John Bellamy Foster. *What Every Environmentalist Needs to Know About Capitalism: A Citizen's Guide to Capitalism and the Environment*. New York: Monthly Review Press, 2011.

- Malhi, Yadvinder. „The Concept of the Anthropocene“. *Annual Review of Environment and Resources* 42, č. 1 (2017), s. 77–104.
- Malm, Andreas a Alf Hornborg. „The geology of mankind? A critique of the Anthropocene narrative“. *The Anthropocene Review* 1, č. 1 (2014), s. 1–8.
- Malm, Andreas. *Corona, Climate, Chronic Emergency: War Communism in the Twenty-First Century*. London, New York: Verso, 2020.
- . *Fossil Capital: The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. London, New York: Verso, 2016.
- Mann, Michael E. *The New Climate War: The Fight to Take Back Our Planet*. New York: PublicAffairs, 2021.
- Marx, Karl a Friedrich Engels. *Malé ekonomické spisy*. Zborník. Prel. Pavol Musil. Bratislava: Pravda, 1971.
- McKibben, Bill. *The End of Nature: Humanity, Climate Change and the Natural World*. London: Bloomsbury, 2003.
- Meadows, Donella H. et al. *The Limits to Growth*. London: Earth Island Ltd., 1972.
- Moldan, Bedřich. *Podmaněná planeta*. Praha: Karolinum, 2015.
- Moore, Jason W. „Introduction: Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism“. In *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*, ed. Jason W. Moore, s. 1–13. Oakland, CA: PM Press/Kairos, 2016.
- . „The Rise of Cheap Nature“. In *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*, ed. Jason W. Moore, s. 78–115. Oakland, CA: PM Press/Kairos, 2016.
- . *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. London, New York: Verso, 2015.
- Nichols, Kyle a Bina Gogineni. „The Anthropocene’s dating problem: Insights from the geosciences and the humanities“. *The Anthropocene Review* 5, č. 2 (2018), s. 107–119.
- Patel, Raj a Jason W. Moore. *A History of the World in Seven Cheap Things: A Guide to Capitalism, Nature, and the Future of the Planet*. Berkeley, Kalifornie, USA: University of California Press, 2017.
- Pepper, David. *Eco-socialism: From Deep Ecology to Social Justice*. London, New York: Routledge, 2003.
- Piketty, Thomas. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014.
- Pirani, Simon. *Burning Up: A Global History of Fossil Fuel Consumption*. London: Pluto Press, 2018.
- Pogge, Thomas W. *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Cambridge, Malden: Polity, 2008.
- Pokorný, Petr a David Storch, eds. *Antropocén*. Praha: Academia, 2021.

- Purdy, Jedediah. *After Nature: A Politics for the Anthropocene*. Cambridge, London: Harvard University Press, 2015.
- Robinson, William. *Global Capitalism and the Crisis of Humanity*. New York: Cambridge University Press, 2014.
- . *Teorie globálního kapitalismu: Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofía, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2009.
- . *Transnational Conflicts: Central America, Social Change and Globalization*. London, New York: Verso, 2003.
- Rockström, Johan et al. „Planetary Boundaries“. *Ecology and Society* 14, č. 2 (2009), s. 32.
- Roussopoulos, Dimitrios. *Political Ecology: System Change Not Climate Change*. London: Black Rose Books, 2019.
- Saltmarsh, Chris. *Burnt: Fighting for Climate Justice*. Ann Arbor, London: Pluto Press, 2021.
- Satgar, Vishwas. „The Climate Crisis and Systemic Alternatives“. In *The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives*, ed. Vishwas Satgar, s. 1–28. Johannesburg: Wits University Press, 2018.
- Sayers, Sean. *Marxism and Human Nature*. London, New York: Routledge, 1998.
- Sklair, Leslie. „Sleepwalking through the Anthropocene“. *The British Journal of Sociology* 68, č. 4 (2017), s. 775–784.
- . *The Transnational Capitalist Class*. Hoboken, New Jersey, USA: Wiley-Blackwell, 2000.
- Skrbina, David. *Panpsychism in the West*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2007.
- Šťáhel, Richard. „Environmentalizmus ako politická filozofia pre 21. storočie“. *Filozofia* 73, č. 1 (2018), s. 1–13.
- . „Lovelockov koncept udržateľného ústupu a jeho konzekvencie“. *Filozofia* 74, č. 5 (2019), s. 352–365.
- Steffen, Will et al. „The trajectory of the Anthropocene: The great acceleration“. *The Anthropocene Review* 2, č. 1 (2015), s. 81–98.
- Suša, Oleg a Richard Šťáhel. *Environmentální devastace a sociální destrukce*. Praha: Filosofía, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2016.
- Syvitski, Jaia. „Anthropocene: An epoch of our making“. *Global Change* 78, č. 1 (2012), s. 12–15.
- Vetlesen, Arne Johan. *Cosmologies of the Anthropocene: Panpsychism, Animism, and the Limits of Posthumanism*. London, New York: Routledge, 2019.
- Wainwright, Joel a Geoff Mann. *Climate Leviathan: A Political Theory of Our Planetary Future*. London, New York: Verso, 2018.
- Wallace-Wells, David. *Neobývatelná Zem: Život po oteplení*. Přel. Tomáš Mrva. Bratislava: Premedia, 2019.
- Wallerstein, Immanuel. *European Universalism: The Rhetoric of Power*. New York: The New Press, 2006.

Wark, McKenzie. *Molecular Red: Theory for the Anthropocene*. London, New York: Verso, 2015.

Williams, Chris. *Ecology and Socialism: Solutions to Capitalist Ecological Crisis*. Chicago: Haymarket Books, 2010.

Yusoff, Kathryn. *A Billion Black Anthropocenes or None*. Minneapolis, Minnesota, USA: University of Minnesota Press, 2018.

Žižek, Slavoj. *The Relevance of the Communist Manifesto*. Cambridge: Polity Press, 2019.